

ДИДАКТИЧНИЙ ПРОЦЕС СПРИЙНЯТТЯ НАТУРИ ТА ЗОБРАЖЕННЯ

Фурман О. І.,

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. В статті розглядається проблема дидактичних умов і прийомів формування процесу сприйняття природи і зображення студентами художньо-графічних факультетів. Показано, що формування правильного сприйняття суттєво залежить від усвідомлення і вивчення студентами наукових принципів побудови зображення.

Ключові слова: сприйняття, зображення, природа, простір, формотворення.

Аннотация. Фурман А. И. "Дидактический процесс восприятия природы и изображения". В данной статье рассматривается проблема дидактических условий и приемов формирования процесса восприятия природы и изображения студентами художественно-графических факультетов. Показано, что формирование правильного восприятия существенным образом зависит от осознания и изучения студентами научных принципов построения изображения.

Ключевые слова: восприятие, изображение, природа, пространство, создание формы.

Annotacion: Furman A. I. "Didactic process of perception of nature and image" The paper considers the process of perceiving of a nature and image by the art students as well as the problem of didactical conditions and ways this process is subject of. We show that correct perceiving depends essentially of a realization and studying by the students the scientific principles of a construction of image.

Key Words: perceiving, image, nature, space, creating of form.

Постановка проблеми. Педагогічна освіта України на початку третього тисячоліття, в період докорінних перетворень та зростання культурологічної ролі освіти на шляху інтеграції нашої держави до світового співтовариства ставить перед педагогами завдання, які відповідають вимогам сьогодення і сприяють підвищенню рівня підготовки вчителів, зокрема, фахівців у галузі образотворчого мистецтва.

Такі вимоги є актуальними в роботі вищої школи і обумовлені нагальною потребою формування гармонійної особистості в умовах загальноосвітньої школи засобами образотворчого мистецтва. Справедливість цієї проблеми ставить особливі вимоги до становлення особистісних та професійних якостей майбутніх педагогів – вчителів образотворчого мистецтва.

Образотворче мистецтво несе в собі виховний процес формування творчих та духовних якостей особистості. Головна роль у пізнанні

загальних законів образотворчої грамоти належить малюнку. Академічне вивчення малюнку має ряд проблем, які пов'язані із процесами сприйняття реальної дійсності і зображення. На наш погляд однією з проблем під час побудови зображення виступає узгодженість процесів сприйняття природи та намальованого образу.

Робота виконана у контексті програм НДР Криворізького державного педагогічного університету.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В академічному малюнку велике значення займають процеси сприйняття природи і зображення. В методичній та професійній літературі по малюнку (Ананьєв Б. Г., Кузін В. С., Ломов Б. Ф., Серов А. М., Шорохов Е. В. та ін.) важливе місце приділяється цій проблемі. Але, на наш погляд, недостатньо висвітлюються методика психології сприйняття зображення та її взаємозв'язок з закономірностями й прийомами побудови простору.

Мета роботи. Сформувати у студентів навички адекватно сприймати природу і зображення і допомогти узгоджувати ці процеси під час академічного малювання.

Отримані результати. Навколишній світ із своєю різноманітністю форм – тривимірний. Ми бачимо навколо себе реальні предмети, які мають три виміри: висоту, ширину і довжину (глибину) у зображенні. Задача художника полягає в тому, щоб на двовірній площині формату аркуша показати образ реальної дійсності – об'ємно, тривимірно. Академічний малюнок повинен розкривати структуру образного пізнання, прийоми та методи вивчення форми предметів та явищ, і допомагати студентам зрозуміти, що відображення реальної дійсності є не механічним процесом, а результатом пізнання природи з її глибоким аналітичним вивченням.

Образ предметів реальної дійсності у людини складається із конкретних ознак: предмет тривимірний і його можна обійти кругом, доторкнутися руками, а характер його форми визначається тими поверхнями, які замикають його в просторі; поверхня його має визначену фактуру і колір.

Образ зображення складається із ліній і плям, а на двовірній площині аркуша видно лише проекцію форми предмета. Ліній в природі

не існує, а є тільки межа форми. Розміри предметів реальної дійсності відрізняються від розмірів у зображенні, зберігаються лише пропорційні відношення. Сила світла, напівтону і тіні на реальних предметах в багато разів сильніша від тих що ми бачимо в малюнку. Відрізняється і психологічний процес сприйняття предмета і малюнка. Реальний предмет сприймається активно, емоційно, а зображення сприймається не так живо.

Таким чином, виникає проблема узгодження двох форм сприйняття природи і зображення, ... коли людина малює з природи, вона намагається досягнути подібності, відповідності, схожості. Вона безупинно кидає погляд то на природу, то на свій малюнок і тому весь час повинна різко змінювати свій психологічний настрій. Все це швидко стомлює художника-початківця, він перестає активно спостерігати і переходить до пасивного копіювання природи. Відповідно, перед викладачем стоїть задача навчити малюючого одночасно вирішувати дві задачі – правильно бачити і розуміти закономірності будови природи і методично послідовно будувати зображення на площині...” [4, 99] Проблема, яка виникає у процесі сприйняття природи і побудови зображення, полягає в тому, що сприйняття реальної дійсності формується в тримірному середовищі і розвивається в умовах людської практики. Б. Г. Ананьєв пише: “Чуттєві знання про простір – не природжені, так само як і зорові відчуття взагалі. Зорове відображення простору формується поступово в процесі індивідуального розвитку, до того ж ця відпрацьованість носить умовно-рефлекторний характер” [1, 54].

А сприйняття зображення дійсності починається із відчуттів. Зорові відчуття виникають під час дії світлових променів на чутливу частину зорового апарату. Через зорові відчуття людина пізнає освітленість, колір предметів, їх величину, пропорції, просторове розташування. В результаті відчуттів отримуються знання про окремі властивості і якості предметів, а більш глибокі знання про навколишню дійсність людина отримує завдяки сприйняттю і в результаті сприйняття отримується загальний образ предмета чи явища.

Сприйняття – це процес відображення реальної дійсності в багатоманітності її властивостей і сторін, безпосередньо діючих на органи почуттів і фізіологічну основу якого складає взаємодія

різноманітних аналітичних систем, виражається сукупністю різноманітних відчуттів і проходить в єдиному процесі пізнання одночасно з відчуттями, але не зводиться до простої суми відчуттів.

Зорові відчуття та сприйняття формуються завдяки оку людини, яке є органом зору і характеризується високим рівнем розвитку, являючи собою камеру круглої форми, на одній стороні якої є оптичний пристрій, у вигляді об'єктиву (кришталіка) через який фокусується зображення на протилежну сторону камери – світлочутливий шар сітківки. Кришталік нагадує двовипуклі лінзи і є саме тою важливою і відповідальною частиною оптичної системи ока.

В процесі зображувальної діяльності особливо важливу роль відіграє пізнання просторових властивостей предметів. Простір є одна із основних форм існування матерії. В пізнанні просторових властивостей предметів основне значення припадає на зорово-рухливу систему сприйняття при спостереженні. Так, кришталік розмішений у кільці із м'язів, які можуть стискатися і розширяться. Стискаючись, м'яз здавлює кришталік від чого він набуває більш випуклої форми, його фокусна відстань зменшується. При розтискуванні м'яза кришталік витягується, а його фокусна відстань збільшується.

Сприйняття об'ємної форми і віддаленості об'єктів відбувається в основному в результаті біокулярності зору, тобто завдяки спостереженню двома очима, які розташовані на відстані 60 мм одне від одного. В процесі біокулярного бачення збудження, які ідуть від сітківки одного ока, зливаються в корі мозку із збудженням із сітківки другого ока, але ступінь злиття спостерігається неоднакова. Якщо спостерігається велика розбіжність, то виходить подвійне зображення. "...Невелике зміщення дає неповне злиття зображень, і таким чином одержується стереоскопічний ефект, іншими словами, враження об'ємності, рельєфності спостерігаємих об'єктів" [2, с.177]

Таким чином, праве і ліве око людини сприймає тримірність (висоту, ширину і глибину) неоднаково. Це легко перевірити, подивившись на білу кулю спочатку правим оком, примруживши ліве: куля здається видовженою вгору; якщо подивитися лівим, то здається розширеною; двома – сприймається круглою.

Відчуття і сприйняття нерозривно зв'язані із мисленням. Цей зв'язок виражається в тому, що образи які з'являються в процесі сприйняття усвідомлюються, конкретизуються і узагальнюються через поняття. Отже, процес пізнання реальної дійсності відбувається за таким принципом: зорова інформація, потрапивши в око людини через відчуття плюс сприйняття, потрапляє до кори головного мозку і там обробляється мисленням виводячи ті чи інші поняття та зумовлюючи до тих чи інших дій. Тобто, схематично це можна записати так: сприйняття + мислення + дія. Така схема пізнання навколишнього нас світу відбувається в реальній тривимірній дійсності і до того ж формується на протязі довготривалого часу.

Тепер розглянемо, які процеси відбуваються під час побудови зображення. Наприклад, художник хоче намалювати натуру, яка об'ємна і знаходиться у тривимірному просторі, а перед ним чистий листок паперу з двома лише вимірами (висота і ширина). Спочатку він робить дію, проводячи ту чи іншу лінію на аркуші; паперу потім сприймає намальоване і осмислює свій результат порівнюючи його з натурою. Схематично це можна записати так: дія + сприйняття + осмислення і знову дія + сприйняття + осмислення і т. д.

За такою схемою малює досвідчений майстер. Осмислюючи намальоване та застосовуючи закони, правила та прийоми побудови простору в зображенні, створює ілюзію глибини, перетворюючи двовимірний формат паперу в тривимірний. Розуміючи принципи побудови простору, досвідчений художник з самого початку творить тривимірне зображення, надаючи очам руху не тільки по висоті і ширині, а і в глибину. Тобто, за допомогою контрастності між формами створюються фокусні відстані для руху очей у глибину і таким чином узгоджуються процеси сприйняття реальної дійсності і зображення.

Через недостатність знань і малий досвід художник-початківець будує зображення за іншою схемою. Малюючи натуру, він спочатку робить дію – проводить, скажімо, лінію, потім порівнює її з натурою і знову робить дію, проводить ту чи іншу лінію і знову порівнює. Починаючий намагається змалювати, перенести все бачене в тривимірному просторі на двовимірний аркуш паперу. Схема як бачимо

така: дія + сприйняття природи + дія + сприйняття природи, і т. д. Як бачимо, із цієї схеми випав процес мислення.

Таке неосмислене сприйняття приводить до помилок у побудові зображення. Із вищесказаного видно, що процеси сприйняття реальної дійсності і зображення відмінні і в психологічному плані швидко стомлюють починаючого художника. Він все більше помиляється і поступово його очі переходять в режим двовимірного, необ'ємного вирішення зображення.

Головна задача педагога навчити майбутнього художника осмислено працювати над побудовою зображення. Допомогти узгодити процеси сприйняття природи і зображення можуть знання законів лінійної та повітряної перспективи, як суттєвих факторів для сприйняття об'ємності, віддаленості предметів, що призводять до "...змін, як кольорового тону, так і світлоти кольору предметів по мірі їх віддалення від глядача" [2, 118], а також такі прийоми побудови простору як:

– прийом передачі простору по планах. Коли перший план розвивається найактивніше до найдрібніших деталей і контрасти між світлим і темним будуть найсильнішими. Другий план розвивається менш активно, а контрасти поступово зменшуються до межі третього плану, який трактується узагальнено, деталі передаються не об'ємно;

– прийом передачі простору частковим закриванням віддалених предметів чи деталей ближніми предметами чи деталями. Застосовуючи такий прийом, легко встановити "маяки" контрасту між предметами чи деталями. Ближчі деталі робляться контрастніше ніж ті, які вони частково закривають;

– прийом передачі простору по контуру форми який утворюється його частинами і які знаходяться на різних відстанях до джерела світла та ока малюючого і відповідно ближчі деталі вирішуються більш контрастніше, а дальні – менш контрастно.

За допомогою таких прийомів створюється ілюзія простору, в якому очам є можливість змінювати фокусні відстані у глибинних вимірах зображення. Таким чином, у малюнку створюється третій вимір, наближаючи і узгоджуючи процеси сприйняття зображення і реальної дійсності.

Висновки. Вивчення починаючими художниками-початківцями процесів сприйняття навколишнього середовища та зображення за законами оптики, яка лежить в основі фізіологічної будови зорового апарату, допоможе їм правильно, професійно передавати простір в зображенні, усвідомлено працювати над малюнком, а не змальовувати бездумно все що бачить око. Такий принцип сприйняття природи та зображення привчатиме молодих художників до свідомого аналізу і синтезу формотворення, допомагатиме відокремити та узгодити процеси сприйняття природи та зображення.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Актуальність проблеми для сучасної системи освіти передбачає продовження дослідження, а отриманні висновки – перевірки і впровадження в навчальний процес.

Література

1. Ананьев Б. Г. Пространственное различие. – Л., 1955. – 480 с.
2. Кузин В. С. Психология. – М., Высш. школа. 1982. – 256 с.
3. Ломов Б. Ф. Формирование графических знаний и навыков у учащихся. – М., 1959.
4. Рисунок. Уч. пособие для худож.-граф. фак. пед. ин-тов / Под ред. А. М. Серова. – М., "Просвещение", 1975. – 271 с.
5. Шорохов Е. В. Композиция. М., "Просвещение", 1986.- 207 с.